

8. Dementij L.I. Kiberbulling v podrozkovoj srede: chastota rasprostranennosti i stepen' stressogennosti // Psihologicheskoe, fizicheskoe, informacionnoe nasilie i puti ego preodolenija v sovremennom obshhestve: materialy Vserossijskoj nauch.-prakt. konferencii s mezhdunarodnym uchastiem (Omsk, 1–2 oktjabrja 2015 g.). Omsk: Izd-vo Om. gos. un-ta, 2015. S. 77–82.
9. Korshunov S.V. Kiberbulling i edinyj virtual'nyj pasport kak reshenie dannoj problemy // Nauchnye chtenija, posvjashhenye 280-letiju goroda Orska: materialy Vserossijskoj mezhvuzovskoj nauchno-prakticheskoi konferencii. Orskij filial Moskovskogo finansovo-juridicheskogo universiteta MFJuA; otv. red. V. A. Tavashev. Orsk: Izd-vo Orskogo gumanitarno-tehnologicheskogo instituta (filiala) OGU, 2015. S. 58–63.
10. Kowalski R. M. Cyberbullying: bullying in the digital age / Robin M. Kowalski, Susan P. Limber, Patricia W. Agatston. – Oxford : Blackwell Publishing Ltd, 2008. – 224 p.
11. Smith, P. K. Cyberbullying: It's nature and impact in secondary school pupils / P. K. Smith, J. Mahdavi, M. Carvalho [et al.] // Journal of Child Psychology and Psychiatry. – 2008. – № 49. – P. 376–385.
12. Willard N. E. Educator's Guide to Cyberbullying and Cyberthreats [Електронний ресурс] / Nancy Willard. – Режим доступу : <https://education.ohio.gov/getattachment/Topics/Other-Resources/School-Safety/Safeand-Supportive-Learning>.
13. Ciljugina I. B. Osobennosti kiberbullinga v obrazovatel'noj srede / I. B. Ciljugina, E. V. Trofimova // Srednee professional'noe obrazovanie. – 2017. – № 12. – S.27-29.

УДК 159.923.5

<https://doi.org/10.26661/2310-4368-2019-1-15-15>

АНАЛІЗ ТА ВИЯВЛЕННЯ СПЕЦИФІКИ ПСИХОЛОГІЧНИХ МЕЖ ОСОБИСТОСТІ ПІДЛІТКІВ В ЗАЛЕЖНОСТІ ВІД ПСИХОЛОГІЧНИХ ЗАХИСТІВ ОСОБИСТОСТІ

О.В. Савченко

аспірантка кафедри психології Інституту підготовки кадрів Державної служби зайнятості України

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5377-6561>

elena_evp@rambler.ru

Савченко О.В. Аналіз та виявлення специфіки психологічних меж підлітків в залежності від психологічних захистів особистості. Стаття присвячена аналізу зв'язків між психічними захисними механізмами і психологічними межами особистості підлітка. Автор докладно досліджує включення окремих психологічних захистів в роботу тих чи інших функцій психологічних меж особистості, а також вивчає самі психологічні межі з позицій обслуговуючих їх систем захисних механізмів. Окремий інтерес представляють відмінності між зовнішніми та внутрішніми межами (так звані, Я-відмежування). Використання даної типології дозволяє більш диференційовано досліджувати значення та роль психологічних меж в формуванні особистості підлітка. Додаткову увагу в тексті приділено динаміці розвитку психологічних меж і психічних захисних механізмів на різних етапах підліткового віку. Дослідження зміни меж особистості в підлітковий період дозволило зробити висновок про те, що підлітковий вік є сензитивним з точки зору розвитку психологічних меж. Методологія статті побудована на психоаналітичній та психодинамічній теорії. Це надає розглянутим в статті поняттям додатковий глибинно-психологічний сенс і відкриває нове розуміння відомих раніше психологічних явищ.

Ключові слова: психологічні межі особистості підлітка, функції психологічних меж, механізми психологічного захисту, взаємозв'язок меж особистості і їх функцій з захисними механізмами особистості, сензитивний період розвитку психологічних меж.

Savchenko, O. Analysis and identification of specific psychological limits of adolescents in dependence on psychological protection of personality. The article is devoted to the analysis of the links between the mental defence mechanisms and psychological boundaries of the personality of a teenager. The author examines in detail the inclusion of individual defences in the work of certain functions of boundaries, and also studies the boundaries themselves from the standpoint of the protective mechanisms systems that serve them. The particular emphasis is put on the distinction of the borders into external and internal ones (the so-called I-delimitation). The use of this typology allows a more differentiated study of the meaning and role of psychological boundaries in the formation of the personality of a teenager. Additional attention in the text is paid towards dynamics of the development of psychological boundaries and mental defence mechanisms at different stages of adolescence. The study of changes in the boundaries of the personality in the period of adolescence led to the conclusion that adolescence is sensitive in terms of the development of boundaries. The methodology of the article is based on psychoanalytic and psychodynamic theory. This gives the concepts under consideration an additional deep psychological meaning and opens up a new understanding of previously known psychological phenomena.

Keywords: psychological limits of the personality of the adolescent, functions of psychological limits, mechanisms of psychological protection, interrelation of the limits of the personality and their functions with protective mechanisms of the person, sensitivist period of development of psychological boundaries.

Постановка проблеми. Дослідження психологічних меж особистості і їх функцій передбачає аналіз взаємозв'язку цих меж з психологічними захистами. В контексті цього аспекту у нас є кілька гіпотез і припущень. Зокрема, в слід за О.Кернбергом [1], ми поділяємо ідею про те, що різні рівні особистісної організації обслуговуються різними системами захистів. Ми вважаємо, що люди

невротичного складу мають захисну організацію високого рівня, де переважають зрілі, в рамках класифікації Н.Мак-Вільямс, захисні механізми [6]. У людей з межевою або психотичною організаціями особистості присутні в основному примітивні механізми захисту. Два типу захисних механізмів визначають роботу психологічних меж, їх функції та характеристики. Зокрема, зрілі захисні механізми дозволяють межах бути більш гнучкими, динамічними і проникними; навпаки, примітивні захисні механізми формують такі характеристики меж, як ригідність, жорсткість і твердість.

Інше наше припущення полягає в тому, що зміна системи психологічних захистів пов'язана з перебудовою психологічних меж. Причому перебудова ця носить системний характер: змінюються не окремі функції і властивості, а комплекс характеристик меж.

Нарешті, остання гіпотеза стосується психічних новоутворень, що відбуваються в підлітковому віці. Розвиток рефлексії та пов'язане з нею якісне переформування такої структури, як самосвідомість, тягнуть трансформацію системи психологічних захистів в сторону більш тонких та диференційованих їх дій. Саме на цьому ґрунтується ще одне ключове положення нашої роботи: слідом за змінами системи захисних механізмів в підлітковому віці, якісний розвиток набувають і психологічні межі.

Мета статті. В якості цілі роботи ми обрали: описати специфіку систем психологічних захистів в підлітковому віці з точки зору обслуговування ними психологічних меж особистості підлітка.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Психологічні захисти представляють собою набір «інформаційних та інших фільтрів», підтримуючих образ Я і уявлення про самого себе [8]. Захисні механізми - це широке коло поведінкових, емоційних і когнітивних реакцій особистості, пов'язаних з підтриманням своїх Я-уявлень [5].

Поняття психологічних захистів ввів З. Фрейд [10], розвинули А. Фрейд, К. Хорні та М.Кляйн, а систематизували О.Кернберг і Н.Мак-Вільямс. Спочатку Фрейд описав такі захисні механізми: витіснення, сублімацію, проєкцію, заміщення, раціоналізацію, реактивне утворення, ідентифікацію, регресію і заперечення. Поняття «захисного механізму» Фрейд вживав в двох різних сенсах: або позначав за допомогою нього всю сукупність захисних процесів, властивих тому чи іншому невроту, або використовував його для визначення захисної трансформації того чи іншого потягу (наприклад, витіснення, повернення на себе) [3, с. 228]. А. Фрейд розширила список захистів і зробила їх важливою темою своїх психоаналітичних досліджень. До початкового списку захисних механізмів вона додала ізоляцію, інтроекцію, ідентифікацію з агресором [9]. Також А. Фрейд виділила з захисного витіснення, яке відбувається несвідомо, автоматично і ініціюється тривогою, окрему підструктуру - подавлення, маючи на увазі під ним свідоме, довільне гальмування окремих аспектів психічної діяльності.

Окремий механізм психологічного захисту описала М.Кляйн і назвала його проєктивною ідентифікацією [2]. Вона вважала, що цей захист активується ще у немовляти, коли він зміщує на матір свою агресивність, а потім дозволяє собі проявляти «відповідну» їй, як йому здається, «захисну» агресію. Трохи пізніше О.Кернберг уточнив поняття проєктивної ідентифікації та інших примітивних форм проєкцій [1].

Н.Мак-Вільямс [6] систематизувала механізми психологічного захисту за двома класами: 1) первинні або протективні, розташовані між Я і зовнішнім світом; 2) вторинні або діфензивні, оберігаючі особистість від внутрішніх і міжсистемних конфліктів. До першого класу Мак-Вільямс віднесла заперечення, всемогутній контроль, проєкцію, інтроекцію, проєктивну ідентифікацію і ідентифікацію, яку, слідом за З. Фрейдом, розділяла на три підтипи: анаклітичну (підтримуючу), нарцисичну (ідентифікацію з ідеальними уявленнями про себе) і «ідентифікацію з агресором» (захисне уподібнення з тим, що є страшним). Характерною особливістю примітивних захисних механізмів є їх автоматичний несвідомий характер і відсутність зв'язку з принципом реальності [6]. О.Кернберг досліджував первинні захисні механізми і прийшов до висновку, що вони властиві людям в межевих станах. Він стверджував, що протективні захисти оберігають психіку від інтрапсихічного конфлікту за рахунок ослаблення функціонування Еґо, тим самим знижуючи гнучкість і ефективність адаптації [1].

Серед вторинних або тонких захисних механізмів Мак-Вільямс ви-ділила витіснення, раціоналізацію, ізоляцію, реактивне утворення, поворот проти себе, сублімацію і ритуал. Загальним для всіх вторинних захистів є обов'язкова участь в механізмі їх спрацьовування когнітивної сфери; можна знайти прагнення впоратися з афектами (сильними почуттями і переживаннями) за допомогою інтелекту, раціоналізації мислення. Кернберг вважає, що вторинні захисні механізми оберігають Еґо від інтрапсихічного конфлікту шляхом відторгнення потягу [1].

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих результатів.

Методолого-теоретичний аналіз публікацій дозволяє нам припустити, що захисні механізми формують властивості та функції меж особистості. У тих випадках, коли психологічні межі підтримуються виключно грубими психологічними захистами, вони стають або твердими як панцир, формують жорсткий каркас особистості, або, навпаки, розмиваються і створюють умови для співзалежних відносин. Коли розвиток меж підтримується тонкими механізмами захисту, відбувається формування адекватних, рухливих меж, що забезпечує оптимальну взаємодію підлітка зі світом.

Для перевірки припущень і гіпотез ми вивчили учнів 6-7 та 9-10 класів двох шкіл м.Киева за допомогою ряду психодіагностичних методик: методика «Психологічні межі» (Т.С.Леві); методика «Індекс життєвого стилю», в адаптації психоневрологічного інституту ім. В.М.Бехтерева (Р.Плутчік, Г.Келлерман, Х.Конте); Я-структурний тест Амона (ISTA). В цілому, в нашому дослідженні взяло участь 136 учнів у віці від 11 до 16 років. Для обробки отриманих даних ми застосували кореляційний аналіз за допомогою коефіцієнта кореляції r_{xy} . Розрахунок коефіцієнтів кореляції здійснювався за допомогою комп'ютерної обробки в пакеті програм STATISTIKA 12.0.

Кореляційний аналіз був проведений між:

а) результатами методики «Психологічні межі» (Т.С.Леві) [4] і опитувальника «Індекс життєвого стилю» в адаптації психоневрологічного інституту ім. В.М.Бехтерева (Р.Плутчік, Г.Келлерман, Х.Конте) для молодших і старших підлітків (результати в Таблицях 1-2);

б) шкалами по Я-структурному тесту Амона (ISTA) [7] і даними за методикою «Індекс життєвого стилю» в адаптації психоневрологічного інституту ім. В.М.Бехтерева (Р.Плутчік, Г.Келлерман, Х.Конте) для двох груп підлітків (дані представлені в Таблицях 3-4).

Для молодших і старших підлітків за результатами взаємозв'язку параметрів методики «Психологічні межі» (Т.С.Леві) і аспектів опитувальника «Індекс життєвого стилю» ми побудували кореляційні матриці (результати в Таблицях 1-2).

Таблиця 1

Кореляційна матриця між показниками за методикою «Психологічні межі» (Т.С.Леві) і показниками за методикою «Індекс життєвого стилю» (вік 11-12 років)

Змінні	Кореляційна матриця, N=63					
	Активно непускаюча функція	Проникна функція	Активно вбираюча функція	Активно віддаюча функція	Активно стримаюча функція	Спокійно-нейтральна функції
Витіснення	-0,43*	-0,53*	-0,16	-0,44*	-0,56*	0,04
Регресія	0,61*	0,74*	0,13	0,53*	0,76*	-0,04
Заміщення	0,25	0,11	0,15	0,23	0,18	0,21
Заперечення	-0,22	-0,30*	0,18	-0,23	-0,27*	-0,01
Проекція	0,53*	0,73*	0,18	0,41*	0,74*	-0,06
Компенсація	-0,08	-0,18	-0,08	-0,21	-0,11	-0,21
Гіперкомпенсація	0,08	0,20	0,03	0,10	0,17	0,19
Раціоналізація	0,61*	0,74*	0,12	0,52*	0,77*	-0,04

* - $p \leq 0,05$

Кореляційна матриця між показниками по методиці «Психологічні межі» (Т.С.Леві) та показниками по методиці «Індекс життєвого стилю» (вік 15-16 років)

Змінні	Кореляційна матриця, N=63					
	Активно невпускаюча функція	Проникна функція	Активно вбираюча функція	Активно віддаваюча функція	Активно стримаюча функція	Спокійно- нейтральна функції
Витіснення	-0,61*	-0,43*	-0,47*	-0,48*	-0,27*	-0,14
Регресія	0,60*	0,42*	0,53*	0,52*	0,34*	0,20
Заміщення	0,05	-0,17	0,00	0,01	0,16	0,08
Заперечення	-0,56*	-0,34*	-0,50*	-0,49*	-0,09	-0,21
Проекція	0,57*	0,33*	0,45*	0,44*	0,26*	0,18
Компенсація	-0,03	-0,26*	-0,02	-0,07	-0,04	0,09
Гіперкомпенсація	0,17	0,16	0,19	0,17	0,33*	0,14
Раціоналізація	0,60*	0,32*	0,50*	0,50*	0,18	0,12

* - $p \leq 0,05$

Якісний аналіз статистичних даних з таблиць 1 і 2 для підлітків двох вікових груп дозволяє зробити наступні статистично достовірні висновки:

1. Кількість статистично значущих зв'язків між захисними механізмами та функціями меж для старших підлітків значно більша в ставленні до молодших (25 з 40, Таблиця 2 проти 18 з 40, Таблиця 1). Більш того, три з восьми механізмів захисту (витіснення, регресія і проекція) у старших підлітків значимо корелюють з п'ятьма функціями меж, в той час як у молодших підлітків немає жодного захисту, який корелював би з п'ятьма функціями меж. Даний факт свідчить на користь більш високої інтегрованості захисних механізмів і меж у віці 15-16 років.

2. Тенденція позитивних і негативних кореляцій на двох стадіях підліткового віку однакова. Так, регресія, проекція і раціоналізація позитивно корелюють з функціями меж. Навпаки, витіснення і заперечення мають негативні зв'язки для обох вікових груп (Таблиці 1-2).

3. Додатковий інтерес представляє картина того, якими захисними механізмами обслуговується та чи інша функція психологічних меж. Для кожної з функцій ми бачимо збільшення з віком інтегрованих в неї захисних механізмів. Якщо невпускаюча і віддаваюча функції в молодшому підлітковому віці обслуговувалися чотирма захисними механізмами (регресією, проекцією, раціоналізацією і негативними показниками по витісненню), то у старших підлітків до цих захистів додається негативний зв'язок з запереченням. Проникна функція задіяла п'ять захистів у віці 11-12 років (регресія, проекція, раціоналізація і негативний зв'язок з витісненням і запереченням), а у підлітків 15-16 років шість (додається негативний зв'язок з компенсацією).

Найбільш показовою функцією стає вбираюча властивість меж. У молодших підлітків ця функція не має жодної статистично достовірної кореляції, тоді як на стадії старшої підлітковості ми виявляємо п'ять значущих зв'язків з механізмами захисту (позитивні кореляції з регресією, проекцією, раціоналізацією і негативні кореляції з витісненням і запереченням). Так як вбираюча функція забезпечує інтродекцію навколишнього світу, то мова, на наш погляд, йде про якісне перетворення поглинаючої властивості психіки. Дитина вже не запозичує все підряд з виховного процесу, а критично переосмислює, захищає себе від тих аспектів реальності, які, будучи інтродектованими, можуть зруйнувати його уявлення про себе і про користь для себе. Іншими словами, підліток якісно змінює свої відносини зі світом, стає активним суб'єктом, який в змозі перетворити, а значить, інтегрувати матеріал поглинання.

4. Звертає на себе увагу відсутність будь-яких кореляцій захисних механізмів і спокійно-нейтральної функції межі. Це можна зрозуміти, відштовхуючись від самого сенсу стану, регульованого

цієї функцією, коли суб'єкт спокійний і знаходиться в нейтральній взаємодії зі світом. Таке взаємовідношення можливо тоді, коли сам світ безпечний, що, повторно не вимагає від особистості включення захисних механізмів. Вони присутні в алертному вигляді, будучи «напоготові», але не виражені, що і було підтверджено в результатах нашого емпіричного дослідження.

Співвіднесемо тепер шкали Я-структурного тесту Амона (ISTA) і дані за методикою «Індекс життєвого стилю» для двох груп підлітків (табл.3-4).

Таблиця 3

Кореляційна матриця між шкалами по Я-структурному тесту Амона (ISTA) і показниками за методикою «Індекс життєвого стилю» (вік 11-12 років)

Змінні	Кореляційна матриця, N=63												
	Агресія конструктивна	Агресія деструктивна	Агресія дефіцітарна	Агресія	Зовнішні Я-відмежування конструктивні	Зовнішні Я-відмежування деструктивні	Зовнішні Я-відмежування дефіцітарні	Зовнішні Я-відмежування	Внутрішні Я-відмежування конструктивні	Внутрішні Я-відмежування деструктивні	Внутрішні Я-відмежування дефіцітарні	Внутрішні Я-відмежування	
Витіснення	-0,48*	0,28*	0,42*	0,27*	-0,30*	-0,02	-0,04	-0,25*	-0,37*	0,44*	0,24	0,23	
Регресія	0,64*	-0,27*	-0,48*	-0,18	0,48*	-0,00	-0,01	0,35*	0,52*	-0,52*	-0,39*	-0,32*	
Заміщення	0,16	-0,11	-0,06	-0,02	0,15	0,11	-0,11	0,12	0,08	0,04	0,03	0,13	
Заперечення	-0,34*	0,04	0,35*	0,08	-0,23	-0,06	-0,05	-0,22	-0,20	0,12	0,16	0,08	
Проекція	0,61*	-0,22	-0,47*	-0,15	0,41*	-0,01	-0,00	0,29*	0,50*	-0,51*	-0,43*	-0,37*	
Компенсація	-0,06	0,11	0,03	0,08	-0,05	-0,07	0,13	-0,02	-0,00	-0,12	0,01	-0,07	
Гіперкомпенсація	0,30*	-0,22	-0,15	-0,10	0,30*	0,15	-0,05	0,28*	0,27*	-0,22	-0,29*	-0,23	
Раціоналізація	0,71*	-0,32*	-0,56*	-0,24	0,56*	-0,06	0,01	0,38*	0,58*	-0,54*	-0,49*	-0,39*	

* - $p \leq 0,05$

Таблиця 4

Кореляційна матриця між шкалами по Я-структурному тесту Амона (ISTA) і показниками за методикою «Індекс життєвого стилю» (вік 15-16 років)

Змінні	Кореляційна матриця, N=63												
	Агресія конструктивна	Агресія деструктивна	Агресія дефіцітарна	Агресія	Зовнішні Я-відмежування конструктивні	Зовнішні Я-відмежування деструктивні	Зовнішні Я-відмежування дефіцітарні	Зовнішні Я-відмежування	Внутрішні Я-відмежування конструктивні	Внутрішні Я-відмежування деструктивні	Внутрішні Я-відмежування дефіцітарні	Внутрішні Я-відмежування	
Витіснення	-0,74*	0,67*	-0,40*	-0,29*	-0,59*	-0,11	-0,08	-0,47*	-0,61*	-0,09	0,29*	-0,34*	
Регресія	0,68*	-0,58*	0,35*	0,28*	0,51*	0,10	0,06	0,41*	0,49*	0,11	-0,24	0,28*	
Заміщення	0,13	0,00	0,11	0,23	-0,05	0,04	-0,01	-0,02	-0,01	0,06	-0,05	-0,01	
Заперечення	-0,63*	0,59*	-0,42*	-0,28*	-0,45*	-0,12	0,05	-0,34*	-0,54*	-0,03	0,43*	-0,17	
Проекція	0,74*	-0,65*	0,32*	0,25*	0,55*	0,11	0,07	0,45*	0,63*	0,10	-0,31*	0,35*	
Компенсація	-0,14	0,07	-0,17	-0,21	0,03	-0,02	-0,21	-0,07	-0,09	0,15	0,05	0,03	
Гіперкомпенсація	0,15	-0,18	0,22	0,12	0,13	0,00	-0,09	0,05	0,05	-0,27*	0,17	0,03	
Раціоналізація	0,74*	-0,60*	0,29*	0,28*	0,58*	0,09	0,10	0,47*	0,62*	0,05	-0,32*	0,31*	

* - $p \leq 0,05$

З таблиць 3-4 ми можемо зробити висновки:

1. Загальна структура взаємозв'язків психологічних захистів і Я-функцій для двох етапів підліткового віку однакова (Таблиці 3-4). У той же час, включеність окремих захисних механізмів в опосередкування роботи меж різна. Наприклад, заперечення в молодшому підлітковому віці має значні зв'язки з двома компонентами функцій Я (негативна значуща кореляція з конструктивною агресією $r_{xy} = -0,34$ при $p \leq 0,05$ і позитивний достовірний зв'язок з дефіцитарною агресією $r_{xy} = 0,35$ при $p \leq 0,05$, Таблиця 3). У старшому підлітковому віці заперечення корелює вже з вісьмома компонентами функцій Я (достовірний негативний зв'язок з конструктивною, дефіцитарною і загальною агресією: $r_{xy} = -0,63$ при $p \leq 0,05$, $r_{xy} = -0,42$ при $p \leq 0,05$, $r_{xy} = -0,28$ при $p \leq 0,05$; з конструктивним і загальним зовнішнім Я-відмежуванням: $r_{xy} = -0,45$ при $p \leq 0,05$, $r_{xy} = -0,34$ при $p \leq 0,05$; з конструктивним внутрішнім Я-відмежуванням: $r_{xy} = -0,54$ при $p \leq 0,05$; позитивні значущі кореляції з деструктивною агресією і дефіцитарним внутрішнім Я-відмежуванням: $r_{xy} = 0,6$ при $p \leq 0,05$ і $r_{xy} = 0,43$ при $p \leq 0,05$, Таблиця 4).

Навпаки, гіперкомпенсація в молодшому підлітковому віці включена в структуру п'яти функцій Я (конструктивна агресія: $r_{xy} = 0,3$ при $p \leq 0,05$; конструктивні і загальні зовнішні Я-відмежування: $r_{xy} = 0,3$ при $p \leq 0,05$ і $r_{xy} = 0,28$ при $p \leq 0,05$; конструктивні і дефіцитарні внутрішні Я-відмежування: $r_{xy} = 0,27$ при $p \leq 0,05$ і $r_{xy} = -0,29$ при $p \leq 0,05$, Таблиця 3), тоді як в віці 15-16 років тільки в структуру однієї Я-функції (дефіцитарне внутрішнє Я-відмежування: $r_{xy} = -0,27$ при $p \leq 0,05$, Таблиця 4).

2. Аналіз значущих статистичних закономірностей дозволяє не тільки виявити відмінності в структурах систем захисних механізмів, які перебувають на службі тієї чи іншої функції Я, але і врахувати зміни модальності достовірних кореляційних зв'язків.

Для прикладу розглянемо дефіцитарну агресивність. Ця функція Я опосередкована одними і тими ж механізмами захисту, але при цьому напрям кореляційних зв'язків змінюється на протилежний в міру дорослення. Так, витіснення і заперечення були позитивно пов'язані з дефіцитарною агресивністю у віці 11-12 років, а в старшому підлітковому віці стали негативно пов'язані з цією Я-функцією. Регрес, проєкція і раціоналізація мали позитивну кореляцію з дефіцитарною агресією у молодших підлітків, яка в подальшому була перетворена в негативний значимий зв'язок у юнаків 15-16 років. Іншими словами, захисні механізми, обслуговуючі цю функцію Я не змінилися, але при цьому помінялися модальності їх впливу. Схожим чином виглядає ситуація для загального внутрішнього Я-відмежування. Тільки тут модальністю зв'язків помінялися регресія (було $r_{xy} = -0,32$ при $p \leq 0,05$, стало $r_{xy} = 0,28$ при $p \leq 0,05$), проєкція (було $r_{xy} = -0,37$ при $p \leq 0,05$, стало $r_{xy} = 0,35$ при $p \leq 0,05$) і раціоналізація (було $r_{xy} = -0,39$ при $p \leq 0,05$, стало $r_{xy} = 0,31$ при $p \leq 0,05$).

В той же час, для таких Я-функцій, як агресія і деструктивне внутрішнє Я-відмежування змінилися самі системи захисних механізмів, які опосередковують роботу цих функцій Я. У молодшому підлітковому віці (Таблиця 3) агресія була достовірно пов'язана тільки з витісненням ($r_{xy} = 0,27$ при $p \leq 0,05$); в старший період підлітковості (Таблиця 4) - з витісненням ($r_{xy} = -0,29$ при $p \leq 0,05$), регресією ($r_{xy} = 0,28$ при $p \leq 0,05$), запереченням ($r_{xy} = -0,28$ при $p \leq 0,05$), проєкцією ($r_{xy} = 0,25$ при $p \leq 0,05$) і раціоналізацією ($r_{xy} = 0,28$ при $p \leq 0,05$). Навпаки, в ситуації з деструктивним внутрішнім Я-відмежуванням зменшилась кількість захистів, які опосередковують роботу цієї функції Я в старшому підлітковому віці. Так, у підлітків 11-12 років (Таблиця 3) ця Я-функція достовірно корелювала з витісненням ($r_{xy} = 0,44$ при $p \leq 0,05$), регресією ($r_{xy} = -0,52$ при $p \leq 0,05$), проєкцією ($r_{xy} = -0,51$ при $p \leq 0,05$) і раціоналізацією ($r_{xy} = -0,54$ при $p \leq 0,05$), а у віці 15-16 років (Таблиця 4) - тільки з гіперкомпенсацією ($r_{xy} = -0,27$ при $p \leq 0,05$).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Аналіз достовірних зв'язків в кореляційних матрицях (Таблиці 3-4) дозволяє зробити висновок, що в міру дорослішання змінюється не тільки модальність вкладу психологічних захистів в опосередкування роботи Я-функцій, але і самі системи захистів, що працюють на службі функцій Я. Виявлені статистичні закономірності вказують також на те, що системи психологічних захистів, які обслуговують ті чи інші межі особистості, зазнають змін у міру дорослішання. Значення окремих захистів падає (наприклад, гіперкомпенсації); функціональна участь інших зростає (заперечення). Зміна ролі захисних механізмів в роботі психологічних меж дозволяє зрозуміти і деякі особливості самого підліткового віку. Зокрема, підвищену інтровертність і заглибленість в себе, властиву багатьом підліткам, що можна пояснити розвитком автономії підлітків

внаслідок роботи психологічного захисного механізму заперечення окремих аспектів внутрішньої і зовнішньої реальності.

З іншого боку, відхід захисної гіперкомпенсації на другий план призводить до того, що підлітки навчаються усвідомлювати, приймати і виражати свої імпульси. А це робить значний внесок в їх самопізнання і подальше саморозкриття. Виявлені достовірні зв'язки дозволяють стверджувати, що підлітковий період розвитку є сензитивним для зміни ряду функцій психологічних меж, а також зовнішніх і внутрішніх Я-відмежувань. Вони якісно переструктуруються, змінюється їх опора на захисні механізми. Зміни функцій і відмежувань Я виступають наслідком розвитку особистості підлітків, але, в свою чергу, вони обумовлюють її трансформацію і підтримують ряд психічних новоутворень підліткового віку.

Література

1. Кернберг О.Ф. Важкі особистісні розлади. Стратегії психотерапії / Пер. з англ. М.І. Завалова. - М.: Незалежна фірма «Клас», 2000. - 464 с.
2. Кляйн М. Заздрість і подяка / М. Кляйн. - СПб.: Б.С.К., 1997. - 96 с.
3. Лапланш Ж. Словник з психоаналізу / Ж. Лапланш, Ж.-Б. Понталіс. - М.: Вища школа, 1996. - 623 с.
4. Леві Т.С. Методика діагностики психологічної межі особистості / Т.С. Леві // Питання психології. - 2013 - № 1. - С. 131-146.
5. Маєрс Д. Соціальна психологія / Д. Маєрс. - СПб.: Пітер, 1998. - 688 с.
6. Мак-Вільямс Н. Психоаналітична діагностика: Розуміння структури особистості в клінічному процесі / Н.Мак-Вільямс. - М.: Клас, 1998. - 480 с.
7. Нариси динамічної психіатрії. Транскультуральне дослідження / Під ред. М.М. Кабанова, Н.Г. Незнанова. - СПб.: Інститут ім. В.М. Бехтерева, 2003. - 438с.
8. Ремшмідт Х. Підлітковий і юнацький вік. Проблеми становлення особистості / Х. Ремшмідт. - М.: «Мир», 1994. - 320 с.
9. Фрейд А. Теорія і практика дитячого психоаналізу / А. Фрейд. - М.: Ексмо-Прес, 1999. - Т. 1. - 384 с.
10. Фрейд З. Вступ до психоаналізу: Лекції / З. Фрейд - СПб.: Пітер, 2005. - 384 с.
11. McWilliams N. Psychoanalytic diagnosis: understanding personaly structure in the clinical process / N. McWilliams. – New York : Yhe Guilford press, 2011. – 426 p.
12. Freud S. Three essays on the theory of sexuality / S. Freud // Standart Edition. London: Hogarth Press, 1953. – pp. 135-243.

References

1. Kernberg O.F. Vazhki osobystisni rozlady. Strategii' psyhoterapii' / Per. z angl. M.I. Zavalova. - M.: Nezalezhna firma «Klas», 2000. - 464 s.
2. Kljajn M. Zazdrisť i podjaka / M. Kljajn. - SPb.: B.S.K., 1997. - 96 s.
3. Laplansh Zh. Slovnnyk z psyhoanalizu / Zh. Laplansh, Zh.-B. Pontalis. - M.: Vyshha shkola, 1996. - 623 s.
4. Levi T.S. Metodyka diagnostyky psyhologichnoi' mezhi osobystosti / T.S. Levi // Pytannja psyhologii'. - 2013 - № 1. - S. 131-146.
5. Majers D. Social'na psyhologija / D. Majers. - SPb.: Piter, 1998. - 688 s.
6. Mak-Vil'jams N. Psyhoanalitichna diagnostyka: Rozuminnja struktury osobystosti v klinichnomu procesi / N.Mak-Vil'jams. - M.: Klas, 1998. - 480 s.
7. Narysy dynamichnoi' psyhiatrii'. Transkul'tural'ne doslidzhennja / Pid. red. M.M. Kabanova, N.G. Neznanova. - S-Pb.: Instytut im. V.M. Bjehtjerjeva, 2003. - 438s.
8. Remshmidt H. Pidlitkovyj i junac'kyj vik. Problemy stanovlennja osobystosti / H. Remshmidt. - M.: «Myr», 1994. - 320 s.
9. Frejd A. Teorija i praktyka dytjachogo psyhoanalizu / A. Frejd. - M.: Eksmo-Pris, 1999. - T. 1. - 384 s.
10. Frejd. Z. Vstup do psyhoanalizu: Lekcii' / Z. Frejd - SPb.: Piter, 2005. - 384 s.
11. McWilliams N. Psychoanalytic diagnosis: understanding personaly structure in the clinical process / N. McWilliams. – New York : Yhe Guilford press, 2011. – 426 p.
12. Freud S. Three essays on the theory of sexuality / S. Freud // Standart Edition. London: Hogarth Press, 1953. – pp. 135-243.